

Отримана: 01.06.2023

Прорецензована: 15.06.2023

Прийнята до друку: 21.06.2023

e-mail: katernyna.yakunina@oa.edu.ua

DOI: 10.25264/2312-7112-2023-24-43-47

Якуніна К. Філософський (теоретичний) аспект творчості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія»* : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, 2023. № 24. С. 43–47.

УДК: 101

Катерина Якуніна**ФІЛОСОФСЬКИЙ (ТЕОРЕТИЧНИЙ) АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ**

У статті запропоноване теоретизування феномену творчості, в його філософському, соціальному, естетичному та психологічному вимірах. Творчість як гносеологічна та аксіологічна проблема описується значною кількістю дослідників та науковців різних сфер. Разом з тим, її онтологічний вимір залишається прерогативою психологічних розвідок, полишаючи увагою соціальний вимір та значення творчості для особистості та людства в цілому. Запропонований аналіз дозволяє простежити різні сутності та прояви творчості для людини та суспільства.

Ключові слова: творчість, творець, творення, новаторство, нове.

Kateryna Yakunina**PHILOSOPHICAL (THEORETICAL) ASPECT OF CREATIVITY**

The article proposes a theorization of the phenomenon of creativity in its philosophical, social, aesthetic and psychological dimensions. Creativity as an epistemological and axiological problem is described by a significant number of researchers and scientists in various fields. At the same time, its ontological dimension remains the prerogative of psychological research, neglecting the social dimension and the meaning of creativity for the individual and humanity as a whole. The proposed analysis allows tracing the various essences and manifestations of creativity for a person and society.

Questions about the essence of the concept of "creativity" were studied by many scientists in such fields of knowledge as philosophy, psychology, aesthetics, sociology, etc. This concept has a rather weighty historical aspect of consideration – from Plato to the present day, thinkers have been interested in the question of the inner urges and incentives of a person. But regardless of the signs that stood out for centuries and outlined, shaped this phenomenon, the XXI century brings its corrections, synthesizing phenomena and looking for new approaches to their study. Now, when we talk about creativity, we often stray far from its functional and cultural-artistic significance, we try to reflect it in modern political and scientific-technical processes, or in a radically new, free-thinking, freedom-loving and/or performative aspect. That is why the purpose of the research is to theorize the phenomenon of creativity in the context of modernity.

When theorizing creativity, researchers use such concepts as novelty, creating something new, objectification of acquired and/or unconscious experience, catharsis, going beyond the ordinary, loneliness, rejection by society, criticism, challenge, dialogicity, performativity, etc. All these analogies allow us to understand the essence of the phenomenon in a collective and individual dimension. Moreover, centuries of rethinking creativity make it possible to understand and predict the benefits of creativity. However, the entire body of research cannot answer the question of the essentiality of the creator, his alienation from society and from his own creation. Moreover, creativity evolves along with Man, and at the time of expanding the capabilities of AI, it is difficult for us to predict this process.

Keywords: creativity, creator, creation, innovation, new.

Актуальність проблеми дослідження. Питання про суть понять «творчість» досліджувались багатьма вченими таких галузь знань як філософія, психологія, естетика, соціологія та ін. Це поняття має досить вагомий історичний аспект розгляду – від Платона і до наших днів мислителів цікавить питання внутрішніх поривань і стимулів людини. Але не зважаючи на ознаки, які виділялися століттями і окреслювали, формували це явище, XXI століття приносить свої корективи, синтезуючи явища і шукаючи нові підходи до їх виивчення. Зараз, говорячи про творчість, ми найчастіше далеко відходимо від її діяльнісного та культурно-мистецького значення, намагаємося відобразити її в сучасних політичних та науково-технічних процесах, або ж в кардинально новому, вільнодумному, свободолобному та/чи перфомативному аспекті. Саме тому, **мета дослідження** полягає у теоретизуванні феноме творчості в контексті сучасності.

Стан дослідження проблеми. Питання творчості займає чільне місце в дослідженнях різних напрямів – від філософських (гносеологія, діалектика, аксіологія та ін.) до культурологічних,

соціологічних, педагогічних, психологічних та ін. Ще за часів Платона та Арістотеля були виділені такі складові творчості як «новизна», «активність», «високоінтелектуальність» [11, с. 387] і з часом розуміння цього поняття не лише доповнювалося, але й ускладнювалося природою людини. Разом з тим, переосмислення творчості у І. Канта, Г. Гегеля, Ф. Шеллінга, Г. Сковороди та І. Франка, М. Гайдеггера та Г. Гадамера, сформувало базис для дослідження психологічних та соціально-культурологічних механізмів творчості у З. Фрейда, Е. Гартмана, Е. Фрома, О. Потебні, С. Грузенберга, Л. Виготського та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Під творчістю в основному розуміють діяльність, результатом якої є створення *індивідуально нового, неповторного, оригінального*. Сама природа творчості нерозривно пов'язана з поглядом на проблему нового. Одностороння констатація цього моменту викликає сумнів щодо самого факту народження нового, оскільки *нове вже існує у старому*. Водночас нове тому і є новим, що воно *відсутнє у старому*. Але ж тоді нове, виходить, не має ніякого зв'язку зі старим, воно позбавлене спадковості, а отже, є випадковим.

Разом з тим, творчість – це *діяльність*, «діяльність людини, спрямована на створення духовних та матеріальних *цінностей*» [10, с. 441]. Такий підхід до творчості підкреслює праксеологічне та аксіологічне її підґрунтя. Разом з тим, сучасні дослідження творчості все частіше відкидають діяльнісний аспект творчості та, натомість, акцентуються на діалектичності творчості – як особливого способу ставлення до світу, до буття загалом [напр.: 5, 8, 9]. Разом з тим, сьогодні пояснення суьності цього феномену набагато ширше. Так, звертаючись до градації визначень творчості П. Торренса, видіємо наступні її критерії (якості, сутності ...): новизна; конформність, орієнтація на оригінальність; процесуальність творчості та творчого мислення; генфальність та креативність [2, с. 6-8]. Аналізуючи творчість в політиці, науці, соціальному бутті, ми намагаємось відтворити сутність людини, її прагнення до унікальності, неподібності, бунту і врешті-решт до свободи дії, думок і мрії. Творячи буденність, люди не лише віддають данину предкам, а й шукають нових, небачених виявів життя, яке досліджується уже тисячі років. Саме тому, філософське осмислення всіх аспектів цього поняття вимагає розгляду всіх можливих проблем, всіх варіантів. Парадокс полягає в тому, що приймаючи всі думки та ідеї, філософія рідко надає перевагу чомусь конкретному, а людство, при всій своїй хаотичності, завжди прагне відповідей.

Як *невід'ємна властивість людини* і одна з основних її відмінностей від тварини творчість може проявлятися в будь-якій сфері її життєдіяльності: господарській, політичній, науковій, технічній, військовій тощо; тобто скрізь, де є пошук, відкриття, досягнення нового, відбувається прорив ланцюга необхідності і проявляється самодіяльність, породжуючи відчуття свободи -щастя. Так, будучи необхідністю буття, його сутнісною характеристикою, творчий процес (в історичній ретроспективі) є неперервним, тим, що передається від покоління до покоління, захоплюючи все нові і нові сфери. З іншого боку, творчість як діяльність, метою якої є вихід за межі устанавленого і звичного, стандартного і стереотипного, буденного і дріб'язкового [4, с. 701], є орієнтацією на позитивні цінності і реалізація свого потенціалу, що дозволяє індивіду включатись в історичний процес як його індивідуальному учаснику. Творчість дає змогу людині відчути всю повноту, динамізм і напруженість життя, мобілізувати і спрямувати свою життєву енергію на вдосконалення свого оточення і самої себе, а суспільству – будувати тактику і стратегію свого розвитку.

Розглядаючи творчість як *рису людського ставлення до світу*, ми можемо спостерігати її прояви не лише в мистецтві тієї чи іншої епохи та особливостях тлумачення навколишньої дійсності, а й у прагненні до чогось нового, що є результатом всезагального розуміння того чи іншого феномену. Долучаючись своєю індивідуальністю до універсальності та вседності, людина підноситься до вершин творчості та геніальності, стаючи при цьому співтворцем добра. Адже творчість в мистецтві виконує не лише художньо-естетичну роль, а й гармонізуючи, стабілізує, тобто виступає певним регулятором суспільного життя, вона покращує діалог не лише між автором та його внутрішнім світом, а й між ним та суспільством. Не можна забувати і про діалог «автор-глядач», який дозволяє не лише краще досягнути сьогодення, а й зрозуміти в круговерті сучасного світу власні поривання. В творчості людина потрапляє в сферу безперешкодного переміщення в просторі смислів, усвідомлює зміст свого підсвідомого, приручає образи фантазії, відкривається потоку інтуїції.

З іншого боку, людина як творіння соціуму та природи є не лише творцем речей і явищ, а й самої себе. Вдосконалюючись у *власному творінні*, індивідуальність досягає рівня розуміння інших, як геніального прототипу всього людства. Утверджуючись як член суспільства, людина насамперед

самовдосконалюється. «Творча індивідуальність – це людина, наділена збитковою енергією самоствердження, але, по-перше, уміє направити її на створення і, по-друге, здатна це зробити» [7, с. 44]. Творчість – це не лише геніальні здібності, а й вміння використовувати їх у потрібний час і в потрібному місці.

В світі постійно щось створюється чи руйнується, відбувається розвиток (незалежно в якому напрямку), але це не означає, що будь-яка зміна – це творчість, адже для неї характерна індивідуалізація, своєрідне розуміння, одухотворення чогось давно зрозумілого і повсякденного. Творець створює не лише для себе, а й для інших, і, насамперед, для розуміння і оцінки оточуючих, а загальноприйнятий прогрес орієнтований найчастіше на благо всього людства, як цілісного організму, а не системи, в якій існують і взаємодіють різні рівні відносин. Але не потрібно забувати про те, що людина, яка прагне утвердитися, може як створювати, так і руйнувати, вибираючи власний, незрозумілий для кожного шлях. Людиною керують тисячі прагнень, мрій, бажань і критик. Досить часто людина прагне досягти чогось за будь-яку ціну, навіть незважаючи на найсуб'єктивнішого суддю – суспільство. Творчість не є винятком із правил. Намагаючись виділитись серед інших, вона не рідко прагне до утвердження її як керівника, володаря не лише власних ідей та життя, а й прагнення і розуміння інших, їхньої волі та прагнення до прекрасного. В творчості людина розкривається не лише для інших, а й для себе самої, адже творчість передбачає усамітнення і глибинний внутрішній пошук.

Через страх, соціальну замкненість чи, навпаки, диференціацію енергія самоутвердження найчастіше знаходить вихід в інших сферах життєдіяльності особи, яка прагне визнання негайно. Через власну незадоволеність людина намагається знаходити простіші шляхи використання свого потенціалу. Це так звана «негативна творчість» [7, с. 46], яка найчастіше проявляється у політиці як найшвидшому способі утвердитися: відчутти владу і значимість. Саме через потребу утвердження і соціальні умови, які дозволяють швидко втілювати свої амбіції в життя, людство втрачає геніїв або отримує антитворців, деградація яких залишає пляму на розвитку культури та духовності соціуму.

Разом з тим, варто підкреслити, що проблема творчого процесу і його закономірностей надто широка. З давніх часів поряд з фіксацією окремого, особливого, неповторного дослідники прагнуть знайти закономірності творчого процесу та індивідуальної творчості. В основному творчість подають як засіб вирішення проблеми. Відомо, що винайдення і постановка проблеми іноді важливіші за її вирішення. Усе пізнання в основному зводиться до процесу порушення гіпотез, які ми перевіряємо різними способами. Індивідуальна творчість – надзвичайно складний та унікальний процес, тому важко виділити в ньому щось типове. Здатність до творчості ще не означає творчості. Ніщо так не заважає людям творити, як невіра у власні творчі сили. Людина має величезні творчі можливості. За наявності здорової психічної структури кожній людині притаманні задатки до виконання різних видів діяльності, яка є лише потенцією, можливістю. На прикладі людських доль можна довести просту істину – завдяки напруженій праці і силі волі людина здатна досягти разючих результатів.

Більше того, всі люди творять, створюють нове у своєму буденному житті; аспекти творчості численні. Кожна людина використовує свою здатність до творчості, адже володіє здібностями, мотивами та вмінням, завдяки яким створює продукт, що відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю. Важливу роль у формуванні творчих здібностей у особистості відіграють уявлення, інтуїція, непізнанні компоненти розумової активності, а також потреба індивіда в самоактуалізації, в покращенні і розвитку своїх споглядальних можливостей [7, с. 45]. Тому відстань між раціональним мисленням вченого і образним мисленням художника, між поезією науки і прозою реального людського життя не така велика, як це іноді здається. Існує зв'язок між чуттєвим сприйняттям і логічними формами мислення.

Вважають, що мислення людини відіграє значну роль у сприйнятті нового. Продуктивна творча діяльність пов'язана з умінням і бажанням перебудувувати індивідуальний спосіб і стиль мислення. Відмовлятися від набутого шляхом мислення під впливом якихось нових ідей, фактів (продуктів), як відомо, справа надзвичайно важка. Деякі вчені заперечують роль психологічних і фізіологічних явищ в індивідуальній творчості. Наприклад, психолог Ф. Клікс вважає, що мозок первісної людини і мозок тієї, яка в подальшому проектувала собори чи літаки, осмислювала математичні докази, обчислювала орбіти планет і створювала при цьому духовну сферу культури і науки, не різняться за своїми будовою та обсягом [3, с. 87].

В індивідуальній творчості роль деяких чинників не викликає сумніву. До таких чинників належить мотиваційна сфера особи, яка виступає одним з найважливіших компонентів її творчого потенціалу. Мотиваційна сфера підлягає фіксації, вивченню і регулюванню. Знання про неї дає змогу управляти індивідуальною творчістю, розвивати надані від природи здібності. Стимули художньої творчості спеціально досліджував австрійський психолог З. Фрейд, який відносив їх до сфери «незадоволених бажань». На думку Фрейда, це честолюбні чи еротичні бажання. Ніщо інше, як потяг до багатства, слави, кохання, не змушує людину стати на шлях служіння мистецтву. Саме ці стимули активізують фантазію художника, яка створює штучний світ, «сон наяву» [6, с. 270].

Нині мало хто заперечуватиме значення для творчості таких психофізіологічних станів особи, як фантазія, натхнення, інтуїція, уява, катарсис. Але слід зазначити, що виникають труднощі при поясненні цих феноменів. Деякі вчені вважають, що художня творчість, як і наукова, є незбагненим, загадковим процесом і всі спроби пізнати її природу приречені на невдачу.

Людині притаманні почуття порядку, краси, грації. Творча особа прагне виявити прекрасне у всіх його тонкощах, видах і відтінках. Сам процес творчості надає не лише найвищу насолоду. Це передусім важкий процес, який виснажує духовні та фізичні сили людини, вимагає від творця великих жертв, відмови від тих радощів життя, яким віддається кожний. І хоча ніщо людське творцям не чуже, проте вони стають відлюдниками, вигнанцями, диваками задля істини, проникаючи в царство пізнання. Творчий процес потребує інтенсивної розумової діяльності, уяви, концентрації уваги, вольового напруження, мобілізації всіх знань, досвіду і фізичних сил. Про драматизм творчості писав французький письменник Оноре де Бальзак: «Творити – означає згоряти на повільному вогні... ідеї, думки, плани стикаються, спалахують, киплять у мозку так, що можна збожеволіти» [7, с. 37]. У творчій діяльності криється і «підступний» елемент, який ґрунтується на тому, що процес творчості може так опанувати особою, що не даватиме їй можливості припинити й опредметнити його повною мірою. Творчим особам простіше висунути багато альтернативних ідей, ніж віддати перевагу одній із них. І тому вони частіше міркують над проблемами, ніж перетворюють їх у завершені твори. Саме останнє вимагає від них найбільших зусиль. Важко визначити загальну причину такого стану, в кожному випадку вона індивідуальна, проте завдає творцю багато страждань.

Зіткнення різноманітних суджень, боротьба думок – звички, які завжди будуть притаманні людям. Боротьба супроводжує будь-який процес народження нового, і якою мірою визначніше це нове, тою мірою більше напруження боротьби. До нових сильних ідей відносяться ті, що збуджують обурення, гнів, роздратування в одних, ентузіазм у інших. Страх – найнебезпечніший ворог творчості. Він породжує пасивність, сумніви, залежність від інших [7, с. 117]. *Відсутність сміливості стає нерідко головною перешкодою на шляху до досягнення мети в індивідуальному творчому процесі.* Боязнь, що тебе не зрозуміють, не приймуть твої ідеї, не зможуть почути крик душі, призводять до втрати багатьох цінних творінь думки, тіла, душі. Ще жорстокішим є власна невпевненість, страх власного незадоволення, втрата індивідуальності. Це спричинює не лише втрату внутрішньої стабільності, а й неможливість довести до ладу будь-яку діяльність.

У функціонуванні індивідуального творчого потенціалу великою є роль співтовариства, соціального оточення. Розвивати нові погляди інакше, ніж полемічно, неможливо. Це пов'язано не лише з ерудицією, а й зі сміливістю. Спілкування стимулює творчий процес. Це сфера широкої й вільної реалізації творчого потенціалу особи: іноді сила останнього виявляється лише у процесі спілкування. Сама діяльність містить об'єктивну необхідність спілкування індивідів у формі обміну знаннями, досвідом, результатами діяльності. У процесі міжособистісної взаємодії відбувається обмін ідеями, думками, почуттями, міркуваннями, інтересами тощо, тобто всім тим, що наповнює внутрішній світ індивідів, які спілкуються, і визначає багатство їх суб'єктивного досвіду. І в цьому розумінні можна говорити про справді колективну творчість.

Існують й інші думки. У численних творах мислителів ХХ ст. відобразили розпад людських зв'язків, руйнацію спілкування між людьми. Деякі твердять, що некомунікабельність перетворилася на закон життя людей суспільства. Ми позбавляємось змоги відчутти смак спілкування через власну заклопотаність, неймовірний плин життя нашого суспільства. Спрощуючи все і радіючи винаходам новітніх засобів техніки ми не стаємо більш вільними, лише більш самотніми. Заощаджуючи час, ми забуваємо не лише звички наших друзів і знайомих, а й втрачаємо можливість до самовдосконалення через критику, споглядання і можливість перейняти нові ідеї та поділитися власними, отримати вагомий заряд енергії та емоцій.

Таким чином, творчість не завжди виступає як свідомо відтворювана і контрольована система логічно послідовних дій та операцій. Творча діяльність досить часто здійснюється несвідомо. Принаймні це стосується її окремих ланок, які являють собою певні операції єдиного процесу творчості. При цьому творча діяльність спирається переважно на результати попереднього досвіду, на набуті навички. Явища, що стимулюють подібний творчий процес, становлять інтуїтивно-практичну сферу особи. Творчий процес тут збагачується неусвідомленим життєвим досвідом особи, в якому міститься мудрість народу. Враховуючи багатоскладову структуру та різновекторну направленість впливів на формування творчих здібностей, їх розвиток, творчу особистість та творення, варто підкреслити складність суто атрибутивного дослідження творчості. Саме процесуальність цього феномену, його співмірність як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях, цивілізаційна тяглість та персоніфікована значимість, дозволяють прорефлексувати сутність творчості.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Теоретизуючи творчість дослідники використовують такі поняття як новизна, творення нового, опредмечення набутого та\чи неусвідомленого досвіду, катарсис, вихід за межі буденності, самотність, несприйняття суспільством, критика, виклик, діалогічність, перформативність та ін. Всі ці аналогії дозволяють зрозуміти сутність явища у колективному та індивідуальному вимірі. Більше того, століття перосмислення творчості дозволяють зрозуміти та прогнозувати користь від творчості. Проте, вся сукупність досліджень не може дати відповідь на питання буттєвості творця, його відчуженості і від суспільства і від свого ж творіння. Більше того творчість еволюціонує разом із Людиною, а в час розширення можливостей ІІІ нам важко спрогнозувати цей процес.

Література:

1. Доценко С.О. Генезис дослідження проблеми творчості. *Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія»*. 2018. Вип. 59. С. 13-23
2. Карпенко Н. А. *Психологія творчості*: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
3. Клепиков О., Кучерявий І. *Основи творчості особи*: Навч. посібник. Київ: Вища школа, 1996. 295 с.
4. *Літературознавчий словник-довідник* / Р. Гром'як, Ю. Ковалів. Київ: Академія, 1997. 752 с.
5. Новіков Б.В. Філософія як теорія і методологія творчості. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Філософія. Психологія. Педагогіка. 2011. Випуск 2. С. 108-113
6. Предко О. *Психологія релігії: історія, теорія, релігійні виміри*. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 278 с. 5.
7. Роменець В. *Психологія творчості*: Навч. посібник. Київ: Либідь, 2001. 288 с.
8. Сівєрс В. А. *Філософія творчості*: підручник. Київ: НАКККіМ, 2023. 292 с.
9. Творчість як проблема людського буття / В. Скрипка. *Сіверянський літопис*. 2008. № 1. С. 115–123.
10. *Глумачний словник сучасної української мови* / Укл. І.М. Забіяка. Київ: Арії, 2007. 512 с.
11. *Філософія: терміни і поняття*: Навчальний енциклопедичний словник / Під ред. В.Л. Петрушенка. Львів: Новий Світ-2000, 2020. 492 с.